

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТІ

Кошжанова Г.А., Ширинбаева Г.К.
Абай атын.ҚазҰПУ. Педагогика және психология институты
Калыкова А.О., Джакупова Ш. А.
«Әлеуметтік ғылымдар» кафедрасы
АТУ. Алматы, Қазақстан
ORCID ID 0000-0002-2905-8164

АНДАТПА

Бұл мақалада қарастыратын мәселе, қоғамдық қатынастардағы инклюзия білім берудегі қазіргі уақытта біздің елімізде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға деген көзқарастың жетекші идеологиясы ретінде енгізілуде. Бірақ сонымен бірге инклюзивті білім беруді жүйелі түрде енгізу елімізде өте баяу және біркелкі емес. Инклюзивті білім беру үшін кадрлар даярлау инклюзияның өзін іске асыру шарттарының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта бұл мәселені шешу ұйымдастырушылық және әдістемелік сипаттағы қиындықтарды тудырады, өйткені білім беру процесін қамтамасыз ететін мамандар көбінесе ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеу ерекшелігін түсінбейді, инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы арнайы педагог маманның кәсіби ерекшеліктерін дамытуда бірнеше шараларды қолға алуда.

Кілтті сөздер: инклюзия, кәсіби, арнайы педагог, кадр, ерекше білім беру.

SUMMARY

Inclusion in public relations and inclusion in education are currently being introduced as the leading ideology of relations with disabled people in our country. But at the same time, the systematic introduction of inclusive education in our country is extremely slow and uneven. Training of personnel for inclusive education is one of the conditions for the implementation of inclusion itself. Currently, the solution to this problem is of an organizational and methodological nature, since specialists providing the educational process often do not understand the specifics of working with people with disabilities, cannot correctly assess possible difficult methods in the implementation of inclusive education, the level of readiness to overcome them, which is possible in the educational process for the further socialization of such children is not only causes damage, but also poses a serious threat to their safety.

Key words: Inclusion, Professional, special teacher, personnel, special education.

Кіріспе

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде, жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларғы инклюзивті білім беру қарқынды даму үстінде. Білім беру жүйесіне инклюзивті тәсілді енгізудің тиімділігі, ең алдымен, өз кәсібінің әлеуметтік маңыздылығын түсінетін, кәсіби қызметті жүзеге асыруға жоғары мотивациясы бар, әртүрлі ерекше қажеттілігі бар тәрбиеленушілердің жас және психологиялық ерекшеліктерін білетін, педагогикалық өзара әрекетті жүзеге асыра алатын білікті педагог кадрларды даярлауға байланысты білім беру ортасының барлық субъектілері арасында мәселеге айналууда.

Инклюзивті білім берудің негізгі шарттарының бірі ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды оқытуды, тәрбиелеуді және дамытуды қамтамасыз ететін педагогтердің кәсіби құзыреттілігі болып табылады. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен өзара іс-қимыл жасауға педагогтерді даярлауға ерекше назар аудару керек.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен білім беру және түзету жұмыстарын ұйымдастырудың ерекшелігі интеграцияланған білім беруді қамтамасыз ететін жалпы білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымын арнайы даярлау қажеттілігін анықтайды. Білім беру мекемесінің педагогикалық қызметкерлері түзету педагогикасы мен арнайы психологияның негіздерін білуі, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың психофизикалық даму ерекшеліктері туралы, осындай балалардың білім беру және оңалту процесін ұйымдастырудың әдістері мен технологиялары туралы нақты түсінікке ие болуы керек (Акатов Л. И., 2003).

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен арнайы педагогикалық білім алмаған мамандар сәтті жұмыс істей алмайды. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың негізгі білім беру бағдарламасының денсаулығын игеруін қамтамасыз ету, олардың физикалық және (немесе) психикалық дамуындағы кемшіліктерді түзету мақсатында педагогикалық (арнайы педагог, логопед, педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар және т.б.) және медицина қызметкерлерінің жалпы білім беру мекемелерінің штат кестесіне енгізу қажет.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың білім беру мекемесін еркін таңдау мүмкіндігі бар екенін ескере отырып, әрбір мұғалім өзінің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде инклюзивті құзыреттіліктің қалыптасуының белгілі бір деңгейіне ие болуы. Құзыреттілік – сапалы өнімді қызмет үшін қажетті пәндер мен процестердің белгілі бір шеңберіне қатысты берілген жеке тұлғаның өзара байланысты қасиеттерінің жиынтығы (білім, білік, дағдылар, іс-әрекет әдістері). Құзыреттілік – адамның өзіне және қызмет нысанасына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы, иеленуі (Алехина С. В., 2011).

Кәсіби құзыреттілік – кәсіби мәселелерді шешуде практикалық тәжірибе, шеберлік және білім негізінде сәтті әрекет ету қабілеті.

Инклюзивті білім беру мәселелерімен Д. В. Зайцев, Л. А. Зайцева (Данилова Е. В., 2019), И. И. Лошаков (Булынин А. М., 2015), Н. Н. Малофеев, Е. А. Мартынова, Н.М. Назарова (Волкова Л. С., 2002), Пер. Гюнваль, М. М. Семаго, Н. Я. Семаго (Дьяченко М. И., 2020), Л. М. Шипицына, Н. Д. Шматко, Е. Р. Ярская Смирнова (Карынбаева О. В., 2015) айналысты, Т. Брэндон, Дж. Чарльтон, А. Хансен, Дж.-Р. Ким, Скорги (Инклюзивное образование., 2015) және т. б.

Инклюзивті тәсіл аясында әр мектеп немесе мекеме өз қызметін, білім беру бағдарламаларын жоспарлау кезеңінде де барлық оқушылардың жеке қажеттіліктерін ескереді, келесі критерийлер бойынша жеке білім беру жоспарын жасайды: шынайылық, жетістік деңгейі, бағалау мүмкіндігі, белсенділік. Ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың оқу орны оның қажеттіліктеріне және шектеу байланысты. Олар төмендегіше:

- қалыпты сыныпта оқу орны мамандарының қажетті көмегі мен қолдауын ала

отырып;

- арнайы мамандардың көмегі;
- осы мәселе бойынша мамандар мен консультанттар тобы тарапынан барлық қолдауды қамтамасыз ете отырып, арнайы педагогикалық-психологиялық қолдауды ұйымдастыру;
- әр түрлі мамандардың үздіксіз қолдауымен оңалту бағдарламасы бойынша.

Зерттеу әдістері. Қойылған міндеттерді шешу және гипотезаны тексеру үшін өзара байланысты және бірін-бірі толықтыратын әдістер кешені қолданылды: шолу-аналитикалық және теориялық (әдебиеттерді талдау), психологиялық (психодиагностикалық) және математикалық-статистикалық, эмпирикалық (эксперименттің анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдері), сауалнама, сұхбаттасу.

Талдау. Өкінішке орай, тәжірибе көрсеткендей, жалпы білім беру мектепте ерекше балаларды дамыту және оқыту процесін ұйымдастыру мәселесі әлі де өз шешімін таппай өзекті мәселеге айналады. Бұл оқыту әдістемесінің ерекшелігімен ғана емес, сонымен қатар инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыратын, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға түзету және психологиялық қолдау көрсететін кадрлардың дайындалмауымен де байланысты.

Қортынды. Бүгінгі таңда педагогикалық ғылым мен практика ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің инновациялық тәсілдерін әзірлеп және жүзеге асыруда. Сонымен, инклюзивті білім әр балаға әлеуметтік жағдайына, нәсіліне, физикалық және ақыл - ой қабілеттеріне қарамастан, оның білім беруді дамытудың тиісті деңгейін алуда тең құқықтар береді. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға бүгінде арнайы оқу орындарында оқудың қажеті жоқ деп болжанады: кәдімгі жалпы білім беретін мектепте олар жоғары сапалы білім алып қана қоймай, сонымен қатар өмірге сәтті бейімделе алады, эмоционалды және физикалық даму қажеттілігін жүзеге асырады.

Отандық педагогика ғылымында М.И.Дьяченко мен Л.А. Кандыбовичтің [9] қызметіне мемлекеттік болу тұжырымдамасы белгілі, келесі компоненттерді қамтитын жеке тұлғаның біртұтас кәсіби маңызды сапасы ретінде ұсынылған:

- мотивациялық – кәсіпке деген оң көзқарас пен қызығушылық, табысқа жетуге және өзін жақсы жағынан көрсетуге ұмтылу;
- бағдарлау – кәсіби қызметтің ерекшелігі мен маманның жеке басына қойылатын талаптар туралы білім мен идеялар;
- операциялық (танымдық) – кәсіби қызметтің білімін, дағдыларын, дағдыларын, тәсілдері мен әдістерін меңгеру, кәсіби міндеттерді түсіну, олардың маңыздылығын бағалау;
- эмоционалды-ерікті – өзін-өзі бақылау, өзінің кәсіби іс-әрекетін басқара білу; кәсіби ар намыс пен жауапкершілік сезімі;
- бағалау – өзін - өзі бағалау және кәсіби дайындықтың рефлексиясы
- мотивациялық – инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың қажеттілігі мен жағдайына мұғалімнің саналы көзқарасын білдіреді, тұлғаның қалыптасқан сапасын көрсетуі, қызметке, табысқа жетуге деген ұмтылысқа қызығушылық таныта отырып, маманның берілген режимде оқытуды ұйымдастыру үшін қажетті жағдайларды өзектендіруге және қамтамасыз етуге және қойылған міндетті сәтті орындауға дайындығын анықтайды;

- когнитивті – инклюзивті білім берудің мәні, оны жүзеге асыру нұсқалары (зерттеу, проблемалық іздеу, шығармашылық, жобалау қызметі), оқу процесі мен оқудан тыс қызметті (оқыту технологиялары мен техникасы) ұйымдастыруды қамтамасыз ететін педагогикалық құралдар туралы қажетті білімді біріктіреді және тіркейді;

- операциялық – белсенділік-инклюзивті оқыту шеңберінде оқу қызметін ұйымдастыру бойынша игерілген дағдылардың жиынтығына негізделеді, білім беру практикасының әртүрлі стандартты және стандартты емес жағдайларында қажетті қызметтің орындалуын қамтамасыз ететін қызмет тәжірибесін тіркейді;

- құндылық - семантикалық оқытудың әртүрлі түрлерінде жүзеге асырылатын кәсіби қызметтің процесіне, мазмұнына және нәтижесіне мұғалімнің қатынасын тіркейді, орындалатын қызметтің жеке маңыздылығын көрсетеді.

Н. Н. Малярчук дайындық компоненттерінің келесі тізімін ұсынады:

- аксиологиялық (оң әлеуметтік - педагогикалық құбылыс, баланың даму ресурсы, қоғамдағы топ ретінде қатынасы);

- эмоционалды-мотивациялық (әртүрлі гетерогенді топтардың іс - әрекеттеріне оң көзқарас, оқыту мен тәрбиелеуге байланысты кәсіби қызметке қызығушылық);

- когнитивтік (шешілетін міндеттер мен нақты өмірлік жағдайларға сәйкес білім алушылардың осы санатын оқыту және тәрбиелеу жөніндегі қызметті мазмұнды және процестік толтыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін гете - рогенді топтардан шыққан балалардың даму ерекшеліктері және кәсіби инклюзивті іс-әрекет сипаты туралы білім);

- ерікті (инклюзивті қызметке жауапкершілікпен қарау, білім алушылардың проблемаларына назар аудару, педагогикалық оптимизм, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды, жасөспірімдерді, жастарды оқыту мен тәрбиелеуде оң нәтижеге қол жеткізуге ұмтылу);

- операциялық-құзыреттілік (тұтастай алғанда инклюзивті қызметтің белгілі бір құзыреттерін, нақты әдістерді, меңгеру);

- коммуникативті (инклюзивті ортада балаларды оқыту, дамыту және тәрбиелеу процесінде әртүрлі коммуникацияларды, соның ішінде ақпаратты, желілік, қолдану);

- рефлексивті (инклюзивті білім беру мәселелерінде мұғалімнің өзінің дайындығын өзін-өзі бағалауы).

Нәтижесі. Сонымен инклюзивті білім беру жағдайында арнайы педагогтарды жұмысқа дайындығында мындай құзіреттіліктерді кәсіби және психологиялық болып бөлінеді. Сонымен қатар, кәсіби жүйеде дайындық құрылымында ақпараттық дайындық, педагогикалық технологияларды меңгеру, ал психологиялық құзіретте, түзету педагогикасының негіздерін білу, балалардың жеке айырмашылықтарын түсіну, мұғалімдердің сабақты модельдеуге және оқу процесінде өзгеріштікті қолдануға дайындығы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың жеке ерекшеліктерін білу, кәсіби өзара әрекеттесуге және оқуға дайындығын игеру.

Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Л. И. Акатов. Москва: ВЛАДОС, 2003. 368 с.

Алехина С. В. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании / С. В. Алехина, М. Н. Алексеева, Е. Л. Агафонова // Психологическая наука и образование. 2011. № 1. С. 83–92.

Булынин А. М. Инклюзивное образование как ценностный феномен / А. М. Булынин // Электронное обучение в непрерывном образовании. 2015. № 1. С. 19–28.

Волкова Л. С. Некоторые проблемы интегрированного образования в российской дефектологии на современном этапе /Л.С.Волкова// Дефектология. 2002. № 3. С. 3–8.

Данилова Е. В. Инклюзивное образование как долгосрочная стратегия [Электронный ресурс].Режим доступа :<http://socpolitika.ru/rus/conferences/3985/3986/3988/document4065.shtml>.

Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект /М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович, В.А. Пономаренко. Минск: Университетское, 2020. 208 с.

Зимняя И. А. Компетентностный подход: Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня: реформы, нововведения, опыт. 2006. № 8. С. 20–26.

Инклюзивное образование. Москва: Школьная книга, 2010. Вып. 1–5. 272 с.

Карынбаева О. В. Подготовка педагогов к созданию интегрированной образовательной среды для детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных учреждениях /О.В.Карынбаева// Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2014. № 170. С. 43–49.